

EL TREBALL: PRESENT I FUTUR **Entre la creixent precarització i** **la ineludible necessitat de repensar-lo**

EL TREBALL: PRESENT I FUTUR
ENTRE LA CREIXENT PRECARITZACIÓ
I LA INELUDIBLE NECESSITAT DE REPENSAR-LO

Cristianisme i Justícia

Teresa Crespo (ed.)

1. INTRODUCCIÓ	3
2. QUIN MODEL DE TREBALL TENIM I QUIN EN PODEM ESPERAR?	5
2.1. L'atur, principal factor d'exclusió social	5
2.2. Condicions del mercat laboral	6
2.3. Reforma laboral a Espanya: la precarització com a sortida a la crisi?	7
2.4. Quin paper tenen els sindicats?	8
2.5. Un model de treball que ha vingut per quedar-se? El <i>precariat</i> com a nou subjecte polític	9
3. REPENSAR EL TREBALL: UN DEBAT INELUDIBLE	15
3.1. Lluitar contra la crisi del treball: de quins instruments i polítiques socials disposem?	15
3.2. El debat sobre el «mínim vital»: l'estat de la qüestió	18
3.3. Cap a noves formes de treball? Aterrant i entenent les noves (i no tan noves) experiències	21
3.4. A títol de conclusió. Podem anar més enllà del treball assalariat?	26
NOTES	29
QÜESTIONS PER A LA REFLEXIÓ	31

El tema del treball ha ocupat i ha preocupat des dels inicis l'equip de Cristianisme i Justícia. Ja l'any 1985, en el Quadern núm. 8, *Atur, treball, planificació de futur*, Eduardo Rojo i Joan García-Nieto van oferir una perspectiva de la situació en un moment d'atur molt elevat però el context socioeconòmic del qual era ben diferent del que tenim ara, tot i que en molts punts continua ressonant en el present. Després, i durant aquests més de trenta anys, el tema ha continuat present en publicacions, en cursos i seminaris, en el blog...

El quadern que us presentem ha estat fruit del seminari intern sobre el present i el futur del treball que l'Àrea Social de CJ va organitzar durant el curs 2014-2015. És, per tant, un quadern coral que vol oferir una panoràmica d'aquelles qüestions a debat des d'una perspectiva de drets i justícia social, tot donant claus de lectura i vies de sortida a l'atzucac actual.

La redacció principal ha estat a càrrec de la Teresa Crespo, presidenta d'Entitats Catalanes d'Acció Social-ECAS. Hi han col·laborat Oscar Mateos, Xavier Casanovas, Sonia Herrera i Santi Torres. En el seminari també van presentar les seves ponències Eduardo Rojo, Diosdado Toledano, Cristina Cobo, Desirée García, Miquel Palau, Joan Coscubiela, David Casassas i Pepa Muñoz. I hi van participar també els següents membres de l'Àrea Social: Alfons Calderón, Carles Comas, Carla Márquez, Joan Travé, Josep Miralles, Josetxo Ordóñez, Júlia López, Luis Sols, Mª Carmen de la Fuente, Roser Solà, Iván López, Nani Vall-Ilossera, Oriol Prado, Pepe Rodado, Toni Comín i Vicent Martínez Guzmán.

Edita Cristianisme i Justícia - Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
Tel. 93 317 23 38 - E-mail: info@fespinal.com - www.cristianismeijusticia.net
Imprimeix: Ediciones Rondas S.L. - Depòsit Legal: B 6064-2016
ISBN: 978-84-9730-371-2 - ISSN: 0214-6495 - ISSN (virtual): 2014-6574

Imprès en paper i cartolina ecològics - Dibuix de la portada: Ignasi Flores
Edició: Anna Pérez i Mir - Revisió i correcció del text: M. del Mar Martínez Jaume
Maquetació: Pilar Rubio Tugas - Març 2016

Protecció de dades: La Fundació Lluís Espinal us comunica que les vostres dades estan registrades a un fitxer de nom BDGACIJ, titularitat de la Fundació Lluís Espinal. Només es fan servir per a la gestió del servei que us oferim i per mantenir-vos informat de les vostres activitats. Podeu exercir els drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició dirigit-vos per escrit a c/ Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona.

1. INTRODUCCIÓ

Un dels arguments per a defensar la solidesa de l'anomenada «recuperació econòmica» durant aquests darrers anys ha estat l'increment de llocs de treball a casa nostra. Certament, el cas espanyol ha evidenciat un canvi de tendència notable, si bé el nombre de persones sense ocupació continua essent dels més elevats d'Europa i l'atur juvenil registra una de les xifres més esfereïdores del nostre entorn. Al mateix temps, aquesta terrible realitat és un dels principals factors que expliquen la greu i creixent desigualtat social que afrontem. El contracte social s'ha trencat, i el present i el futur del treball seran cabdals per a entendre de quina manera podem reconstruir un vaixell que fa aigües pertot arreu.

Això no obstant, les pàgines següents volen incidir especialment en un fet essencial: més enllà de les conjuntures de crisi o de recuperació, els canvis que des de fa anys —fins i tot dècades— pateix l'àmbit del treball estan subjectes a transformacions molt de fons, de caràcter global, que ens obliguen a repensar profundament quin model es va configurant i quines en són les causes. Es tracta de transformacions que indiquen que la competència pel treball també s'ha fet global, que avui dia els processos de producció cerquen la mà d'obra més barata en aquest fenomen constant de la «deslocalització», o bé que la creixent, i d'altra banda irreversible, tecnificació de la producció va fent de la mà d'obra un factor cada cop menys necessari. Aquesta crisi estructural del treball, doncs, part intrínseca del «canvi d'època» que travessem, ens obliga a donar respostes d'una complexitat del tot extraordinària.

Tanmateix, les conseqüències d'aquest model no s'estan fent esperar. L'emergència del *precariat*, concepte utilitzat per diversos sociòlegs en els darrers anys, indica la consolidació d'una classe social que a escala global, tant al nord com al sud del planeta, es caracteritza per una creixent precarietat laboral i una aclaparadora incertesa vital. Aquesta manca de perspectives, aquest viure a la intempèrie que afecta tantes

i tantes persones, és també part explicativa del malestar social que pateixen avui dia tantes societats.

El present quadern vol incidir en els interrogants que planteja aquest escenari. En la primera part, s'analitzaran les característiques del model de treball que s'està configurant i les perspectives que hi ha respecte a aquest tema. Quin escenari del treball ha resultat de la crisi tant a Espanya com al conjunt d'Europa? Com ha afectat la realitat espanyola en particular la reforma laboral aprovada pel govern fa uns anys? Quin paper tenen els sindicats en aquest nou context? Què caracteritza, en definitiva, el model global de treball que es va gestant?

Tot aquest primer exercici de diagnòstic ens portarà a una segona part molt més prospectiva: la necessitat de pensar i debatre respecte a les respostes i les alternatives que ens planteja aquest model de treball. De quins instruments i polítiques socials disposem des dels estaments públics per a fer front a les causes i les conseqüències d'aquesta crisi? Davant d'aquesta realitat, ¿té sentit començar a plantejar-se la possibilitat d'establir un «mínim vital» que garanteixi el dret a l'existència? Quines noves (i no tan noves) formes de treball es van configurant en el si de la nostra societat? Davant de l'escassetat i la crisi del treball, ¿ens podem imaginar la nostra vida i existència sense el treball assalariat?

Totes aquestes preguntes són fonamentals i plantegen la necessitat d'entendre la profunditat dels canvis que estem vivint i la urgència de començar a reflexionar i a debatre sobre alternatives respecte a aquest tema.

Oscar Mateos
Responsable de l'àrea social de CJ

2. QUIN MODEL DE TREBALL TENIM I QUIN EN PODEM ESPERAR?

Les transformacions que ha provocat la darrera crisi econòmica ens obliguen a parlar més d'un canvi d'època que no pas d'una crisi cíclica del sistema capitalista. Tot apunta que en el futur res no serà igual, però ens costa dibuixar clarament el significat i la profunditat que té la transformació del nostre context social i econòmic. De moment, ens hem de conformar a fer unes pinzellades sobre aquest nou escenari i sobre el paper que hi tindrà el treball.

2.1. L'atur, principal factor d'exclusió social

Sense voler carregar amb dades estadístiques, sí que n'hem de recuperar algunes, ja que ens poden ajudar a dibuixar el panorama actual. La taxa d'ocupació a Espanya durant el quart trimestre del 2015 se situava en el 47%, i la d'atur era del 20,9%.¹ Tot i la millora relativa experimentada durant el 2015, l'atur segueix essent una de les principals causes de la pobresa i l'exclusió social de la població.

A més a més, ens trobem que els llocs de treball existents es reparteixen entre menys persones, perquè ha augmentat el nombre de treballadors que ja no busquen una ocupació. El 2015 la població activa va ser de 22.873.000 persones, la xifra més baixa des del 2012, i les hores treballades no van augmentar, cosa que ens indica que la feblesa del mercat laboral no ha desaparegut, sinó tot el contrari.

La perspectiva s'agreuja si ens fixem en la franja d'edat més jove (la

que va dels 16 als 24 anys), en què el percentatge d'aturats s'eleva a un 46,24%, el doble del que hi ha a la Unió Europea. Ens trobem, per tant, amb dificultats evidents per a una incorporació normal i efectiva al mercat de treball. També és greu la situació dels majors de 55 anys, ja que encara que en aquesta franja d'edat el percentatge d'atur no és tan elevat, les característiques d'aquest grup de població el fan especialment problemàtic a l'hora de poder incorporar-se de nou a un treball, i en conseqüència, aquí és on hi ha més aturats de llarga durada.

Precisament, si posem la lupa sobre les dades de l'atur de llarga durada,² ens trobem també amb un panorama molt poc esperançador. El 2015 hi havia uns 3,1 milions d'aturats de llarga durada, dels quals 2,3 milions portaven més de dos anys a l'atur. Només un 25% d'aquests aturats rebia prestació, la qual cosa significa que hi ha un volum importantíssim de persones que no tenen cap tipus d'ingrés. Això ho corroboren les dades sobre el nombre de famílies sense cap ingrés periòdic assegurat. El 2014, a tot Espanya el nombre de llars amb tots els actius desocupats era d'1.842.200, cosa que representava un 15,7% del total. Segurament aquesta és la dada més alarmant, per les conseqüències que té sobre l'increment del nombre d'infants que no tenen cobertes les seves necessitats bàsiques³ i que depenen totalment dels ajuts dels serveis socials.

2.2. Condicions del mercat laboral

Això no obstant, la taxa d'atur no és l'únic indicador que ajuda a explicar

el canvi que s'ha viscut en els darrers anys en el món laboral. De fet, amb l'argument de la «recuperació econòmica» i de la disminució de l'atur, s'ha volgut imposar el relat oficial intentant legitimar tot un seguit de mesures que han capgirat les condicions de les persones treballadores pel que fa a temporalitat, tipus de jornada, nivell salarial... A continuació, es presenten breument algunes d'aquestes noves condicions.

Sobre el tipus de contractació, cal destacar el percentatge de població amb contracte temporal respecte al total d'assalariats, que ja ha arribat al voltant del 20% i que, en el cas dels joves, s'enfila fins al 50%. A més, molta de l'ocupació temporal té un caràcter estacional. El caràcter temporal i estacional d'aquesta nova ocupació ha provocat una notable bretxa salarial entre persones que porten temps treballant en un lloc i els joves recentment incorporats amb les noves condicions de contractació. Aquesta situació, que ja ha estat assumida com una cosa normal i irreversible, té efectes de precarització en els més joves, però també en els majors de 50 anys, que sovint acaben a l'atur en ser substituïts per persones amb condicions i nivells salarials inferiors.

No és estrany, per tant, que ens trobem també amb una reducció dràstica dels ingressos pel treball, cosa que fa que el col·lectiu dels anomenats «treballadors pobres» vagi creixent de manera progressiva. Avui l'ocupació ja no garanteix sortir de la pobresa. Segons l'Eurostat, el percentatge de treballadors en risc de pobresa a Espanya el 2014 era del 12,5%,⁴ un dels més elevats d'Europa. Aquesta problemàti-

ca s'agreuja en el cas de les dones, ja que el gènere és des de fa temps una variable discriminatòria per culpa de l'anomenada «bretxa salarial»,⁵ i en el col·lectiu de les persones estrangeres, que cobren 1,5 vegades menys que les de nacionalitat espanyola.⁶

En resum, podem dir que les dades indiquen que s'ha produït un fort deteriorament del mercat laboral, i aquesta pèrdua de qualitat ha donat lloc a diferències contractuals i salarials que recauen fonamentalment sobre els col·lectius més vulnerables, com les dones, els joves i una gran part de les persones migrades, que són els que pateixen amb més força aquestes noves condicions.

2.3. Reforma laboral a Espanya: la precarització com a sortida a la crisi?

Des de Cristianisme i Justícia ja vam dedicar dos «Quaderns Virtuals» a la història de les reformes laborals a Espanya durant les darreres dècades.⁷ Aquí només ens centrarem, però, en la darrera, la que va impulsar el govern del Partit Popular el 2012. En el discurs d'investidura del desembre del 2011, Mariano Rajoy proposava «facilitar la contractació, parant una atenció especial als joves i als aturats de llarga durada; potenciar els contractes indefinits davant dels temporals, fent que l'acomiadament sigui el darrer recurs de les empreses en crisi». De la mateixa manera, el discurs insistia en «posar fi a la rigidesa del mercat de treball per establir els fonaments de la creació de treball estable»; tot això «portant a terme una modernització profunda de

la legislació laboral al servei de la creació d'ocupació, que aposti per una major estabilitat, una major flexibilitat interna a les empreses, i que consideri la formació com un dret del treballador».

No cal ni dir que la reforma del 2012 va girar com un mitjó aquelles promeses i intencions, la qual cosa va tenir unes conseqüències devastadores per als drets dels treballadors.

La reforma, aprovada pel Reial decret llei 3/2012, de 10 de febrer, i continuada per la Llei 3/2012, de 6 de juliol, resultat de la tramitació parlamentària del RDL com a projecte de llei, estava emparada per un discurs implacable: calia seguir les directrius que el mercat reclamava per aconseguir una major productivitat i millorar així la competitivitat de les empreses espanyoles. La seva implantació, però, ha tingut unes conseqüències que han canviat de dalt a baix les relacions laborals. Durant aquests darrers anys s'ha potenciat una contractació precària que valora poc, si no gens, el nivell de formació i el capital humà de les organitzacions, i que afebleix els drets i la protecció social dels treballadors. En aquestes condicions, en què es debilita el valor del treball i de la formació i es posa en greu perill la cohesió social i la solidaritat entre els membres d'un mateix col·lectiu de treballadors, no és estrany que creixi cada vegada més la desafecció, en especial dels joves, cap a l'activitat que porta a terme la seva empresa. S'ha volgut prioritzar la quantitat de llocs de treball, però no pas que aquests llocs de treball fossin dignes, estables, segurs i amb un salari just. De cop ens hem trobat amb una part important de la població treballadora

subocupada, un «exèrcit de reserva» ingent al servei d'un sistema productiu que no en garanteix l'ocupació i, en definitiva, un col·lectiu que, a causa de la precarietat laboral, topa amb moltes dificultats per a articular un projecte vital amb garanties.⁸

2.4. Quin paper tenen els sindicats?

2.4.1. La reforma i el paper dels agents socials

Seguint amb les conseqüències de la reforma, hem volgut dedicar un apartat a parlar només de fins a quin punt ha quedat afectat el paper dels sindicats amb la nova legislació laboral. Creiem que aquesta afectació s'ha produït sobretot en relació amb tres aspectes:

a) En primer lloc, la reforma ha ampliat de manera molt exagerada el poder de l'empresari o ocupador i ha debilitat la posició dels treballadors i dels seus representants a l'hora d'establir les relacions laborals, tant individuals com col·lectives.

b) En segon lloc, la via col·lectiva de regular el món del treball mitjançant acords i pactes es va afeblir a favor d'una relació molt més individualista entre empresari i treballador.

c) Finalment, la precarització, com ja hem vist, més que comportar una adaptació de l'estructura productiva espanyola, no ha fet sinó debilitar la posició del treballador, cada vegada més disposat a acceptar pitjors condicions.

A causa de tot això, els sindicats estan patint una forta deslegitimació, amb dificultats d'adaptació i un cert

descrèdit enfront dels canvis del mercat laboral. La seva funció de defensa dels treballadors i el seu paper d'interlocutors davant de l'empresa estan essent qüestionats des de molts fronts, i a vegades també des dels mateixos treballadors. Sobretot per part d'aquells amb condicions més precàries que els perceben com a refugi d'un determinat perfil de treballador que ha desconectat de les noves realitats laborals i defensa uns drets que són vistos ara paradoxalment com a «privilegis».

2.4.2. Més enllà de la reforma...

Tanmateix, cal dir que no tota la pèrdua de representació i legitimitat dels agents socials ha estat deguda a la crisi i a la reforma del 2012, sinó que també ha estat provocada per una revolució en el model organitzatiu de producció que ha acabat afectant les formes de participació i actuació dels treballadors. Si abans una bona part dels assalariats es concentrava en polígons industrials que facilitaven la trobada, l'assemblea i la possibilitat de concertar estratègies, avui l'hàbitat del moviment obrer ha desaparegut en bona part per culpa d'un capitalisme enfortit i fonamentat en una economia globalitzada, financera i deslocalitzada. La desintegració de l'empresa tal com l'havíem conegut ha portat també a una desintegració del treball.

Les empreses s'instal·len en un país o en un altre per raó dels beneficis salarials i fiscals o de les bonificacions que en treuen per part dels governs. Aquesta dinàmica volàtil i canviant dificulta la presència efectiva dels sindicats, que generalment no han estat capaços d'agilitzar les seves estratègies.

A més, amb la dificultat d'accés al mercat de treball, o amb la seva precarietat i intermitència, molta gent no té experiència laboral, ni tampoc una consciència de classe treballadora que els porti, primer, a una identitat compartida amb altres i, més tard, a la necessitat d'articular-se i organitzar-se en la defensa dels seus interessos. Els treballadors es troben aleshores dispersos, sense cap tipus de lligam que els enforteixi.

Aquesta disgregació afavoreix també l'aparició d'un capitalisme popular que té com a objectiu captar la ciutadania per convertir-la en client o comprador del sistema capitalista. Aleshores creix entre la població l'aspiració a formar part dels qui gaudeixen dels avantatges del model, participant de la propietat del capital, dels béns de producció i d'altres privilegis, per escapar precisament d'uns ingressos que només depenguin del salari.

Sembla evident la necessitat de reconstruir la identitat de la classe treballadora, i de fer-ho ja no solament en el marc estatal, sinó en el que ens determina la Unió Europea; una nova identitat generadora de noves formes d'organització que permeti refer les relacions socials i laborals mitjançant nous modes de participació, comunicació i actuació. El sindicalisme hauria de repensar-se per ser capaç de configurar un nou model que s'adaptés a la situació actual del treball atomitzat i precaritzat, sempre amb la mateixa premissa de no renunciar a la defensa dels drets i els valors fonamentals de la persona. Pensem que tant pel nombre d'afiliats i afiliades, com per la seva implantació en mitjanes i grans empre-

ses, continuen tenint una importància central a l'hora d'entendre les relacions laborals.

2.5. Un model de treball que ha vingut per quedar-se? El precariat com a nou subjecte polític

En aquest context de manca de recursos interactuen molts factors que determinen que cada vegada sigui més difícil que la persona pugui sortir de la situació multiproblemàtica en què es troba immersa. Per entendre aquest escenari, reproduïm un fragment de l'Informe FOESSA:⁹

«La població exclosa a l'Estat afecta més d'11.746.000 persones. D'aquestes, n'hi ha 5 milions que es troben en exclusió severa, i dues de cada tres persones excloses ja estaven en aquesta situació abans de la crisi. La precarietat afecta àmbits com l'habitatge i la salut. Dels 11,7 milions d'exclusos, el 77,1% pateixen exclusió de l'ocupació, el 61,7% exclusió de l'habitatge i el 46% exclusió de la salut. Pel que fa al perfil sociològic, són les famílies més nombroses les que s'han vist més afectades.»

L'informe es pregunta: «Com és possible que un món de marginació i pobresa, de fam física i d'exclusió social es vagi instal·lant permanentment entre nosaltres i d'una manera molt més agressiva i massiva que fa pocs anys? Ha de ser necessàriament així?»

Es tracta de preguntes que qüestionen clarament el model socioeconòmic que estem vivint i que demanen

respostes. A continuació, enumerem algunes de les realitats que defineixen aquesta nova conjuntura socioeconòmica marcada per les desigualtats i l'exclusió social.

2.5.1. Nous perfils de pobresa: més extensa, més profunda i més cronificada

La nostra societat capitalista ha prioritzat el benefici particular per sobre dels interessos comuns. Si en temps de bonança econòmica no vam ser capaços de reduir la pobresa, molt menys quan el terratrèmol de la crisi no ha fet sinó consolidar-la i augmentar-la. Ens trobem, doncs, amb una *pobresa estructural* que ja existia, però que actualment ha esdevingut molt més severa, profunda i duradora. Es donen situacions i experiències que fa uns anys eren impensables, com el fet que moltes famílies no tenen cap ingrés, que han perdut el seu habitatge o estan en risc de perdre'l, o que no poden garantir la cobertura de les seves necessitats més elementals.

Al costat de la pobresa «de sempre» ha aparegut la *nova pobresa*, que es correspon amb un nou grup de població que no té feina durant un llarg període de temps i que, tot i posseir competències laborals i personals, s'ha vist exclòs del mercat de treball. Són persones que han entrat en una espiral de pobresa i precarietat de la qual cada vegada els és més difícil sortir-ne. A partir del 2007, a Espanya ha augmentat el nombre de persones a qui els manquen els recursos mínims per a viure una vida digna. De sobte, individus que es consideraven membres de les classes mitjanes es veuen incapaços

de fer front a les possibles despeses extraordinàries o imprevistes. Pensem que si abans de la crisi el lloguer o la compra d'un habitatge (amb la hipoteca) significava un 12% o un 15% del pressupost familiar, actualment aquest cost s'ha disparat a percentatges insostenibles que arriben al 60% de l'economia familiar. Això provoca que el risc d'exclusió residencial augmenti com mai no havia passat abans.

Com ja hem dit més amunt, apareix un nou perfil de pobresa, el dels *treballadors pobres*, persones que no arriben a cobrar ni el salari mínim interprofessional (648,60 euros al mes o 9.080 euros a l'any) i que en molts casos no superen el llindar de la pobresa, situat en 7.961 euros l'any. I això, tot i que duen a terme jornades laborals de 8 hores o més. Cal recordar que el 2008 hi havia un 4,76% d'homes i un 14,12% de dones en aquesta situació, però després de la reforma laboral del 2012, i en dades d'Eurostat del 2014 arribava ja gairebé al 12,5% del total dels treballadors i treballadores espanyols.

2.5.2. Increment de les desigualtats

Encara que sembli un tòpic, és una realitat: cada dia els pobres són més pobres i els rics, més rics. La diferència entre els uns i els altres augmenta significativament. El darrer informe d'Oxfam Intermón preveu que, si les coses no canvien, el 2016 l'1% de la població mundial controlarà el 99% de les riqueses del planeta. I respecte a Espanya, aquest mateix informe ens diu que les 20 persones més riques van guanyar 15.450 milions de dòlars el 2013 i que disposen, elles sols, de tants

diners com el 30% de la població espanyola més pobre junta, que està formada per uns 14 milions de persones.

Igualment, la *Encuesta de Condiciones de Vida* (ECV)¹⁰ ens proporciona unes dades preocupants. Des de l'inici de la crisi (2007), el grup de renda més baixa ha passat de concentrar el 32% a concentrar el 40% de la població, mentre que el grup de renda mitjana ha passat del 60% al 52%, una tendència que els darrers estudis reafirmen quan ens indiquen que aquesta darrera dada ha davallat fins a situar-se al 44%. Cal repetir-ho les vegades que calgui: la crisi no ha afectat d'igual manera totes les classes socials: com més pobre és una persona, més vulnerabilitat pateix i més dificultats té per a superar les situacions adverses en què es troba. Malauradament, els governs han tingut molt poc en compte aquesta premissa en les seves polítiques fiscals i de protecció social.

2.5.3. Una nova classe social anomenada precariat

Alguns estudis i investigacions duts a terme en universitats del Regne Unit han popularitzat una nova concepció de l'estructura de classes, que consisteix en set estaments que es distribueixen des de l'elit, a la part superior de l'escala social, fins al *precariat*, a la part inferior. Aquest darrer es defineix com «la classe dels més desfavorits, amb baixos nivells de capital econòmic, cultural i social». La gent d'aquesta nova classe denominada *precariat* tenen tot tipus de capacitats potencials que els agradaria desenvolupar, però no poden fer-ho perquè no

disposen de diners, les seves vides són insegures i sense sentit, i només poden accedir a un treball precari que no els permet escollir. Així, es veuen forçats a acceptar allò que el mercat laboral els ofereix, perquè els manquen les condicions més elementals, com és el reconeixement dels seus drets socials i laborals.

Sembla que aquest *precariat* constitueix una classe molt heterogènia (cada vegada s'hi incorporen més i més titulats universitaris) els membres de la qual tenen en comú la inseguretat laboral, una inseguretat que els amenaça i que els fa sentir continuament a la vora de l'abisme i el fracàs. Pel volum que va adquirint i per les postures extremistes i reivindicatives dels seus components en defensa d'uns drets que no tenen, el *precariat* constitueix una potencial força social que pot permetre la construcció d'una nova política col·lectiva fins ara inexistent.

La presència del *precariat* ens porta a afirmar, com veurem en la segona part d'aquest quadern, que som davant de noves formes de treball i altres models de regulació laboral que comporten al seu torn noves ideologies i noves estratègies d'organització.

2.5.4. Increment continuat dels ni-nis¹¹

Espanya té un 18% de joves que ni estudien ni treballen. Són els anomenats *ni-nis*, expressió que no creiem encertada perquè té un caràcter pejoratiu. Aquesta dada està directament relacionada amb l'abandonament educatiu prematur, que es troba a nivells altíssims (és del 24,9% a l'Estat), pràcticament el doble del del conjunt de la UE

(que és del 12,8%), que constitueix un factor sagnant per al futur dels joves i que exigeix major atenció per tal que es puguin trobar vies de solució.

Una de les característiques d'aquest col·lectiu és la seva dificultat per a inserir-se en la vida adulta. Segons les valoracions que fan alguns autors, la vulnerabilitat dels *ni-nis* depèn del nivell d'estudis a què han arribat, i també està relacionada amb el nivell de formació dels pares. Entre els joves que són fills de pares amb estudis postobligatoris, hi ha un 3,6% de *ni-nis* amb vulnerabilitat severa, mentre que entre els fills de pares sense estudis postobligatoris, el percentatge de joves *ni-ni* amb vulnerabilitat severa és del 13,8%.

Segons l'avaluació que va fer l'OCDE¹² del sistema de formació professional espanyol, el nombre dels alumnes matriculats a l'anomenada FP és del tot insuficient. Tot i que en els darrers anys ha augmentat un 22%, la formació professional encara no té el prestigi necessari entre els joves, la qual cosa provoca que n'hi hagi un 70% que opta pels estudis de batxillerat, uns estudis que no sempre finalitzen, amb tot el que això comporta de procés formatiu interromput. L'OCDE valora positivament l'augment de l'oferta d'FP dual, que considera que pot ser una alternativa per a superar aquest tret negatiu diferencial que anem patint des de fa temps, i alhora valora també els beneficis de l'aprenentatge en el lloc de treball, especialment adequat en el moment de la formació postsecundària.

Un informe realitzat per la Unió General de Treballadors (2011)¹³ sobre aquesta problemàtica alertava que «si la gent sense formació no es forma, no hi

haurà canvi de model productiu», i es queixava que no hi ha prou programes adreçats exclusivament a joves i que combinin formació i pràctica laboral, ja que aquests programes només cobreixen el 8,7% del total d'aquest grup de població. D'altra banda, assenyalava que les places de formació professional continuen essent insuficients, i subratllava que el problema d'aquest col·lectiu no és solament econòmic, ja que «el primer pas a l'exclusió social és l'exclusió laboral». Cal, doncs, tenir present que hi ha una responsabilitat política, però també de tota la societat, a l'hora de crear ocupació digna per als joves. En definitiva, aquest sindicat assenyalava que la baixa qualificació formativa és l'autèntica dificultat del mercat laboral actual, i destaca que el govern no ha actuat per eradicar aquest problema, sinó que, contràriament al que seria necessari, ha suprimit escoles taller i cases d'ofici, i no ha potenciat programes de qualificació professional inicial (PQPI) adreçats als joves amb un baix nivell d'estudis per tal d'aconseguir un millor equilibri entre l'oferta i la demanda del mercat laboral i una planificació de la formació ocupacional.

2.5.5. Canvi de signe en el moviment migratori

Ens trobem amb un nou escenari en el qual l'emigració de la ciutadania autòctona ja ha sobrepassat el nivell d'entrada d'immigrants. Tot i considerar que la mobilitat en un context de globalització és inevitable, el cert és que des del 2008 la tendència migratòria és clarament negativa, per una banda a causa de la crisi, que no ofereix oportunitats laborals a aquesta pobla-

ció de fora de les nostres fronteres, i per una altra com a conseqüència d'un gran volum de població autòctona jove que es veu obligada a buscar una sortida laboral a l'estranger.

Això no obstant, malgrat l'actual desequilibri entre oferta i demanda de la força de treball, es preveu que en el futur aquest flux migratori tornarà a invertir el seu signe, ja que es produirà un nou creixement econòmic que provocarà que el nostre país torni a necessitar una gran quantitat de mà d'obra que no podrà ser coberta per la població autòctona. Així doncs, estem en una situació transitòria que per raons demogràfiques tornarà a canviar. Cal que ho tinguem present a l'hora d'adaptar les nostres polítiques migratòries, darrerament massa centrades en la impermeabilitat de les fronteres i en els mecanismes d'expulsió.

2.5.6. Augment en el nombre de malalties mentals

En els últims temps es constata que la crisi ha provocat un empitjorament de la salut de la ciutadania. L'increment de l'atur, la precarietat laboral i la pobresa condicionen la salut de la població que es troba en aquestes circumstàncies, de manera que es va observant una major presència de depressions o altres desequilibris psicològics i un augment en el nombre d'ingressos hospitalaris per intents de suïcidi o malalties de llarga durada. Així doncs, tenim clar que la pobresa genera una bretxa social, que provoca desigualtats en la salut i que condiciona directament l'esperança de vida de la població d'un mateix territori, en què es pot donar una diferència de fins a onze anys en aquesta variable segons el nivell de benestar o les privacions que visqui la persona.

3. REPENSAR EL TREBALL: UN DEBAT INELUDIBLE

Ara com ara el nostre sistema de protecció social no és capaç de donar cobertura a totes les demandes socials derivades de la crisi; en gran mesura perquè aquesta protecció queda condicionada al fet d'haver cotitzat a la Seguretat Social. Tant els treballadors intermitents com aquells que mai no han arribat a cotitzar queden exposats a la pèrdua progressiva de drets socials i a la manca de garanties de cobertura. D'aquesta realitat se'n deriven situacions amb un alt risc d'exclusió.

3.1. Lluitar contra la crisi del treball: de quins instruments i polítiques socials disposem?

La pobresa severa i la major desigualtat actual contrasten amb unes polítiques públiques restrictives que no pretenen resoldre les causes d'aquesta situació, sinó que tan sols busquen pal·liar-ne els efectes més urgents i negatius. En els darrers anys, l'objectiu prioritari a l'hora d'elaborar els pressupostos ha estat el de l'estalvi i la mínima despesa, la qual cosa ha provocat que les prestacions s'exhaurissin, en especial per a les persones més vulnerables, perquè els terminis són més reduïts i l'accés a qualsevol ajut és cada vega-

da més difícil per l'exigència de noves condicions més restrictives.

Aquesta dinàmica entra en flagrant contradicció amb el compromís adquirit per l'Estat espanyol dins de l'Estratègia 2020 de la UE, que obliga els estats membres a buscar «alts nivells d'ocupabilitat, productivitat i cohesió social»,¹⁴ objectius que a hores d'ara estan lluny de ser assolits.

Donem a continuació una ullada a alguns dels instruments polítics de què disposem amb la intenció de valorar-ne la capacitat transformadora en relació amb l'atur i amb les seves conseqüències. Fixem-nos també en allò que ens proposa Europa i com s'aplica a l'Estat espanyol.

3.1.1. Sistema de pensions

La càrrega sobre el sistema de pensions s'ha incrementat ostensiblement durant els anys 2008-2014, no tant perquè hagi augmentat la quantia d'aquestes pensions, sinó pel fort increment del nombre de pensionistes. El 2014 hi havia prop d'un milió més de pensionistes que l'any 2008, i això ha estat fruit de l'envelliment de la població, però també de l'efecte de la crisi, que ha portat molts treballadors a jubilar-se de manera anticipada davant de la impossibilitat de seguir ocupats. D'altra banda, des del 2008 ha disminuït en un 7,7% el nombre de cotitzacions que sostenen les pensions. El risc de sostenibilitat del sistema ha estat precisament una de les justificacions de la reforma laboral i de la incentivació dels anomenats «plans de pensions de caràcter privat».

Així doncs, encara que l'ocupació augmenti, difícilment n'hi haurà prou amb la contribució dels treballadors en actiu per a fer front a la despesa de les pensions generada per l'envelliment de la població. A més, els salaris són cada cop més baixos i, en conseqüència, l'aportació proporcional del treballador és inferior. A curt termini caldrà, doncs, buscar maneres de salvaguardar la correcta cobertura de l'anomenada «població passiva», tal com es recull en la Declaració Universal dels Drets Humans. Alguns autors proposen fórmules alternatives de protecció, com les que s'han començat a implementar en alguns països europeus amb un model mixt, en què una part de la cobertura de les pensions s'integra dins dels serveis públics amb càrrec als pressupostos de cada estat.

Actualment ens trobem amb joves que arriben als trenta o als quaranta anys sense haver cotitzat i amb aturats de llarga durada que ja han exhaurit tot tipus de prestacions. Es va dibuixant, doncs, per a moltes persones un futur fosc si es manté el sistema actual. Però alhora creix la necessitat de reconèixer a tota la ciutadania el dret a tenir uns mínims ingressos en la seva jubilació futura. Tots aquells que no han cotitzat suficientment haurien de percebre una pensió no contributiva (PNC) o, en el marc del sistema de benestar, una renda garantida que assegurés els mínims de subsistència per a viure dignament, amb independència de la cotització realitzada al llarg de la vida.

3.1.2. Prestacions i subsidis estatals a l'atur

L'increment de l'atur ha exigut una major despesa pública per a cobrir la prestació als aturats que han cotitzat com a mínim tres-cents seixanta dies en sis anys i el subsidi d'aquells que no tenen una cotització suficient o que han exhaurit el temps de la prestació.¹⁵ Aquesta realitat ha generat un canvi en la distribució dels recursos, amb un increment de la despesa en prestacions (77,5%) i amb la disminució de la inversió dedicada a la promoció de polítiques actives (22,5%), la qual cosa ha comportat greus conseqüències pel que fa a l'impuls de l'ocupació. Donem algunes dades a títol d'exemple: a Catalunya, des del 2011 la inversió en polítiques actives d'ocupació ha patit una reducció del 65%, i a tot l'Estat espanyol el pressupost per aquest concepte va passar de 7.322 milions d'euros el 2011 a 3.803 milions d'euros el 2013.

En aquests anys, la taxa de prestacions per desocupació s'ha reduït en 19 punts i el nombre d'aturats amb prestació, en 663.459 persones, fet que representa que a Espanya hi ha aproximadament 1.840.260 persones aturades que estan excloses del sistema de protecció per atur. Si actualitzem les dades al desembre del 2015, ens trobem que dels 2.134.099 aturats que cobren algun subsidi, el 38% reben prestacions contributives i el 62% restant, prestacions assistencials.

Aquest ball de xifres ens porta cap a una sola direcció: l'evidència d'una debilitat creixent per part d'un sistema protector de prestacions que ja no pot garantir la dignitat de milions i milions de persones abocades a un risc evident d'exclusió social.

3.1.3. Polítiques per a la millora del mercat laboral

Tot plegat ens obliga a preguntar-nos quines haurien de ser les polítiques que caldria impulsar per a la millora del mercat laboral. El projecte sobre l'ocupació a Europa¹⁶ enumera les línies mestres que els països de la Unió haurien d'adoptar per lluitar contra l'atur. Es tracta de fórmules que tenen una perspectiva global i que aborden temes ocupacionals específics, formatius i de protecció i integració social.

Hi trobem mesures per a reforçar les polítiques actives del mercat de treball incrementant la capacitat d'ocupació dels serveis públics, millorant-ne l'eficàcia, augmentant el nombre d'ofertes de formació o contractant més assessors laborals. Es proposa també introduir mesures específiques que apropin el mercat laboral

als aturats dels grups més desfavorits (persones amb discapacitats, aturats de llarga durada i migrants). Així mateix, s'introdueix el programa de garantia juvenil per ajudar els joves que no estan en el mercat de treball i s'impulsen mesures per a l'increment de les taxes d'ocupació femenina (introduint canvis en els serveis d'educació i atenció a la primera infància o revisant la normativa sobre permís parental de cara a la millora de la conciliació de la vida laboral i familiar i al foment de la coresponsabilitat).

Altres mesures relacionades directament amb l'ocupabilitat passen per l'augment dels salaris mínims, la millora dels processos de negociació col·lectiva, l'aplicació de mesures fiscals que fomentin la creació de llocs de treball, l'estudi dels sectors generadors d'ocupació, l'afrontament de la problemàtica del mercat laboral informal o submergit, etc.

Un altre pilar de les polítiques públiques que permet incidir en el mercat laboral té relació amb la millora dels sistemes educatius. Les propostes en aquest àmbit passen pel foment de l'aprenentatge d'adults, les mesures que facilitin la transició de l'escola a la vida laboral, la millora dels sistemes d'educació i formació professional o l'establiment de marcs normatius que permetin una major transparència de les qualificacions a través de les fronteres de la UE.

Finalment, es reconeix la necessitat de polítiques d'inclusió social i de lluita contra la pobresa que tindrien un impacte directe en l'ocupació. Parlem concretament de la lluita contra la pobresa infantil, que es pot abordar

potenciant, entre d'altres, l'accés a l'atenció i l'educació de la primera infància, i també de la millora dels drets de jubilació en persones que perllonguin la seva vida laboral o de la revisió dels sistemes d'atenció sanitària i de protecció social per tal d'assegurar uns mínims tot controlant-ne els costos.

Creiem que la concreció d'aquestes mesures hauria de permetre superar la situació de manca de cohesió i de risc d'exclusió que avui pateix una part important de la nostra societat. Malauradament, però, les dades dels darrers anys pel que fa a la inversió pública en polítiques socials i ocupacionals són força preocupants, ja que no hi ha hagut unes adequades estratègies actives d'ocupació, ni polítiques de protecció compensatòries, ni una cobertura universal que garanteixi un mínim vital a la ciutadania.

3.2. El debat sobre el «mínim vital»: l'estat de la qüestió

Una manca clara de perspectiva a mitjà i llarg termini pel que fa a l'ocupació i la desaparició de bona part dels drets socials vinculats al treball haurien d'obligar-nos a replantejar la qüestió de com garantir un mínim vital. De fet, així ho reconeixen tant la Constitució espanyola¹⁷ com alguns estatuts d'autonomia, com és el cas de l'Estatut de Catalunya.¹⁸ Oferirem aquí una petita síntesi de les diferents propostes que hi ha o que s'estan valorant. I ho farem atenent sobretot al cas català, però que creiem que exemplifica un seguit de propostes que ara com ara haurien d'ocupar un lloc preferent en l'agenda de les polítiques socials.¹⁹

3.2.1. La renda mínima d'inserció (RMI)

La renda mínima d'inserció (RMI), que data del 1997,²⁰ es va dissenyar amb caràcter universal per tal d'atendre les necessitats bàsiques de la ciutadania que patia greus dificultats econòmiques i socials, i d'afavorir la seva inserció social i laboral.

La RMI reconeix el dret a uns ingressos garantits pels serveis socials del sistema públic i és complementària a la resta de prestacions d'aquest sistema o a d'altres ingressos que l'individu pugui percebre. En funció de les característiques de les persones i de les unitats familiars que es troben en situació de pobresa, s'elabora un pla individual d'inserció, entès com un instrument educatiu que el beneficiari es compromet a seguir. La finalitat de la renda mínima d'inserció és ajudar les persones receptores i fer-ne un seguiment amb l'objectiu que puguin «inserir-se socialment i laboralment» per mitjà d'un procés personal de millora de les seves competències professionals i transversals. Per tant, es tracta d'un acord amb la persona, a la qual, sempre que sigui possible, se li demana una contraprestació.

Curiosament, a Catalunya aquest programa va patir importants retallades en plena crisi,²¹ quan davant de l'increment de la demanda, es va decidir reduir aquesta despesa limitant els drets de les persones i introduint unes mesures força més restrictives en relació amb la durada, els ingressos i les condicions personals i familiars exigides. Com a resultat d'aquell decret, molta gent es va veure expulsada del programa, i avui encara estem en espera d'una reforma que esmeni els errors.

3.2.2. La renda garantida de ciutadania (RGC)

Ara com ara, la renda garantida de ciutadania (RGC) és només una reivindicació que pren com a base jurídica per a la seva aplicació l'article 24.3 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.²² La seva concreció, definició i articulació com a projecte de llei és una proposta de la societat civil que es va impulsar en forma d'iniciativa legislativa popular (ILP). Es va presentar al Parlament de Catalunya amb 121.000 signatures durant la legislatura 2012-2015, i actualment es troba en procés de tramitació parlamentària. Tant des del punt de vista pràctic com de concepte implica importants avenços respecte a la RMI i és molt més favorable a les persones beneficiàries.

En aquesta nova prestació es proposa el reconeixement d'un dret individual per tal d'assegurar una vida digna, es baixa l'edat per a poder accedir-hi als divuit anys i es dona el dret a rebre aquesta renda a tota persona amb dotze mesos de residència legalitzada. A més, la RGC té un caràcter suplementari a d'altres ingressos, no obliga a cap contraprestació i el seu import és superior al de la RMI.²³ La prestació té un caràcter indefinit sempre que es compleixin algunes condicions, com mantenir-se inscrit com a demandant d'ocupació i no rebutjar una oferta de treball adequada a la professió i a les titulacions acadèmiques o professionals del titular.

En definitiva, aquest model representa un pas més en les polítiques de garantia de rendes i dibuixa una capacitat més gran de l'Estat per a donar major cobertura a un major nombre de

ciutadans. Comporta també el canvi del sistema de protecció, la modificació de lleis socials i prestacions amb l'eliminació de diferents ajuts que s'haurien d'unificar per donar més coherència a les prestacions que hi ha. Els més crítics amb aquesta nova ajuda en qüestionen la viabilitat econòmica i la sostenibilitat futura, i es plantegen la necessitat de seleccionar i de prioritzar la concessió de la RGC a aquells col·lectius amb un nivell d'ingressos que no els permeti afrontar les despeses més bàsiques de la vida quotidiana.

3.2.3. La renda bàsica universal (RBU)

La renda bàsica universal (RBU) és la tercera de les rendes garantides a debat. La RBU ja no s'entén com una prestació, sinó com una assignació bàsica ciutadana que va molt més enllà de les altres dues propostes, ja que preveu un nou model de distribució de la renda i del repartiment del treball per a tota la població.

La renda bàsica és un ingrés de ple dret pagat per l'Estat a cada ciutadà o resident, amb independència de si vol treballar de manera remunerada o no. És a dir, la RBU permet una diversificació del concepte de treball: remunerat en el mercat, domèstic o de cura i voluntari. És la persona qui, en funció de les seves necessitats o expectatives, decideix participar, o no, en un o altre tipus de treball.

Aquesta renda no pren en consideració el nivell econòmic de la persona, és a dir, no té en compte quines puguin ser les seves altres fonts de renda, i tampoc no importa amb qui convisqui la persona beneficiària. La RBU

té un caràcter universal i tot ciutadà hi té dret, sense condicions. L'import de la renda és igual per a tothom, encara que això no significa que tots guanyin igual, perquè per la via de la fiscalitat es compensa la quantitat rebuda, amb la qual cosa s'aconsegueix com a resultat que el 70% de la població amb les rendes més baixes surti beneficiat, mentre que el 15% més ric perd en relació amb els trams fiscals actuals i el 15% restant es manté igual.²⁴

L'objectiu prioritari de la RBU és garantir un repartiment més equitatiu de la renda amb un caràcter preventiu per tal de lluitar contra les desigualtats, augmentar la llibertat i la independència econòmica de la població i incrementar la capacitat negociadora de les condicions de tot contracte laboral. Quan la persona té assegurats uns ingressos, no es veu obligada a malvendre el seu treball i disposa, per tant, d'una major llibertat de negociació i de decisió sobre allò que vol fer en la vida: si vol una ocupació o si vol desenvolupar la seva activitat fora del mercat laboral.

A la pregunta de si això s'està duent a terme en algun lloc, hem de dir que a escala internacional i estatal no, a excepció d'Alaska, i aquest és un dels arguments principals dels detractors de la RBU, que consideren aquesta renda inviable i insostenible econòmicament.

3.2.4. *A títol de conclusió. El model triangular de veu, sortida i lleialtat*

En tota relació laboral s'identifiquen tres elements clau (veu-sortida-lleialtat) que s'articulen i es retroalimenten de forma triangular definint l'evolució de les relacions laborals segons la rela-

ció de força de cada un dels elements. En la mesura que es disposi d'una certa seguretat personal i econòmica, la *veu* del treballador tindrà més força, i immediatament variarà la capacitat de *sortida*. És a dir, si la persona és explotada, podrà marxar, perquè els seus mínims vitals no estaran lligats a un lloc de treball que l'explota, però si la tracten bé, es quedarà i contribuirà amb el seu treball a l'enriquiment del projecte: *lleialtat*. No cal ni esmentar la importància que tenen els drets socials per a reforçar l'opció de sortida, ja que si la persona té drets de ciutadania reconeguts, disposarà d'una sèrie de seguretats garantides i podrà plantejar-se les opcions laborals i ocupacionals amb molta més llibertat. En canvi, si l'individu es veu condicionat per una situació de pobresa, apareixerà la dependència com a única alternativa per a sobreviure, amb la qual cosa aquests elements del triangle s'afebliran i la capacitat de negociació es veurà condicionada.

Així, la renda bàsica podria ser una de les claus per a aconseguir un bon funcionament del model triangular, ja que una renda incondicional amb un estat del benestar potent significaria el reconeixement dels drets socials i la millora de les condicions de tota la ciutadania. La persona estaria capacitada per a decidir l'opció de sortida que desitja: si entra a treballar com a assalariat amb unes condicions dignes, o si opta per no entrar a treballar i valora el temps lliure per a fer altres coses, o si es dedica a tenir cura dels familiars dependents... Hauríem de pensar, doncs, en una societat en la qual tothom disposés d'uns recursos incon-

dicionals, que serien la palanca més real i efectiva per a accedir a una activitat humana lliurement escollida. La renda bàsica ens permetria desmercantilitzar la força del treball i impulsar nous mecanismes d'activació d'altres formes de vida que ara ens semblen irrealitzables.²⁵

3.3. Cap a noves formes de treball? Aterrant i entenent les noves (i no tan noves) experiències

En el món laboral hi ha experiències alternatives que posen en pràctica una manera diferent d'entendre el treball. I ho fan tant en relació amb el seu objectiu últim, crear ocupació per a col·lectius en risc d'exclusió o buscar vies de finançament alternatiu, com en relació amb la seva forma, articulant criteris de democràcia econòmica per tal que els treballadors participin de les decisions organitzatives o de la propietat dels mitjans de producció. Algunes d'aquestes experiències són noves; d'altres, més antigues, però tot i constituir pràctiques minoritàries, unes i altres són el germen de noves maneres d'entendre les relacions laborals que creiem que és necessari explorar.

3.3.1. Sector no lucratiu i economia social

Avui s'apunta que el tercer sector i la societat de base busquen vies per a la reconstrucció de les nostres comunitats amb noves formes de relació a petita escala, com el troc o l'intercanvi de sabers i de tot tipus de béns. Aquestes fórmules poden arribar a ser alternatives a

la producció del mercat que hem conegut fins ara i podrien significar l'inici d'una societat diferent, més equitativa, en la qual l'economia social hauria de tenir molta més força i les lògiques del mercat no haurien d'envair espais fins ara alliberats de l'intercanvi comercial.

En la base de tot això hi ha uns valors en comú que defineixen bona part dels principis de l'economia social. Un estudi realitzat per la CEPES²⁶ en destaca les característiques següents:

— La *utilitat social*, és a dir, el fet que es pot obtenir un servei o producte a menor cost amb l'objectiu prioritari de reduir les desigualtats, treballar pels més desfavorits i millorar l'organització gràcies a dinàmiques participatives dels seus membres.

— La *millora de la cohesió social i territorial*, en la mesura que permet redistribuir els recursos econòmics amb criteris de justícia equitativa.

— La *rendibilitat social*, ja que es presta un servei, s'ajuda la persona o se li dona atenció, tot buscant el seu benestar i autonomia.

— La *generació d'ocupació*, ja que és motor d'ocupació, en especial en serveis de cura que impliquen molta mà d'obra i una atenció individualitzada a la persona.

— La *política de recursos humans* que té les carreres professionals, la formació i la participació com a valors que donen coherència a les organitzacions.

— La *presència del voluntariat*, que permet la col·laboració desinteressada, la qual cosa és un factor

de creixement i de visualització de l'organització.

Hi ha doncs una clara identificació entre tercer sector social o sector no lucratiu i economia social. Ambdós comparteixen una mateixa concepció que ha estat causa i efecte de la seva recent evolució, definida pel servei a les persones.

Dins de l'economia productiva, cal destacar els següents projectes socials:

— *Les empreses d'inserció (EI)*. Són una via per a la inserció laboral dels col·lectius més vulnerables. La seva funció és doble: d'una banda, creen activitat econòmica, i de l'altra, generen espais específics per a capacitar aquelles persones que tenen major dificultat per a incorporar-se al mercat laboral ordinari d'una manera estable.

— *Els centres ocupacionals de treball*. En el marc de les polítiques de creació d'ocupació per a col·lectius amb dificultats, es van crear aquests espais en què la població amb alguna discapacitat física o psíquica pot desenvolupar i millorar les seves competències realitzant un treball adaptat a les seves capacitats. D'aquesta manera la persona arriba a sentir-se útil per a la societat i, al mateix temps, s'aconsegueix un nivell de producció amb productes reconeguts en el mercat.

3.3.2. L'experiència de les cooperatives

El cooperativisme ha estat molt vinculat a l'autoocupació i ha representat una sortida en moments de dificultats econòmiques. Encara que no sempre han reeixit, en general les cooperatives

han suportat millor que l'empresa privada mercantil els atacs de la crisi, i poden ser en el futur una bona alternativa econòmica. Es tracta d'associacions autònomes de persones que creen una empresa d'autogestió democràtica que es defineix per la participació, la presa de decisió col·lectiva, la coresponsabilitat de tots els socis, un treball compartit en benefici dels treballadors i de l'organització, i una regulació laboral consensuada que protegeixi els associats i vetlli pel seu benestar.

Si exceptuem algunes zones, el moviment cooperatiu a Espanya és feble. En els anys vuitanta, va agafar una forta embranzida, precisament en un moment en què moltes empreses tancaven. Els seus treballadors buscaven una sortida laboral i això els va dur a crear cooperatives. Certament, d'aquelles cooperatives n'hi ha ben poques que sobrevisquin en l'actualitat. En els anys de bonança econòmica gairebé ningú no es va plantejar la creació de cooperatives, perquè el seu model significava no poder disposar de beneficis particulars, haver de governar des del consens i la participació, i tenir un nombre suficient de socis que, amb les seves aportacions econòmiques, permetessin una organització que donés sostenibilitat.

Darrerament, des del sector social s'han impulsat noves cooperatives, i avui ens trobem amb una revifada del sector. Algunes de les que han aparegut en els últims temps són cooperatives de serveis o de crèdit, en les quals tant compradors com productors en són socis i tenen com a objectiu comú contribuir al desenvolupament d'un determinat territori o àmbit professional.

3.3.3. *Nous models de finançament.* *L'economia col·laborativa*

La dificultat d'accés al finançament per mitjà de la banca tradicional, altament criticada per les seves implicacions en la crisi financera global i que actualment només dona crèdit a un preu molt alt, ha obligat la ciutadana a cercar noves vies per a accedir a recursos per a aquelles iniciatives que tenen funcionament i lògiques alternatives.²⁷

Experiències de l'anomenat *crowdfunding*, com Verkami o Goteo, busquen finançar iniciatives empresarials, culturals o artístiques. Ho fan atraient per Internet públics o usuaris potencials que aporten diners o sabers amb anterioritat al desenvolupament de la idea. Així es dota l'emprenedor de capacitat financera prèvia i d'una estimació de l'èxit potencial de la proposta. Caldrà estar atents a aquestes noves modalitats econòmiques que es van desenvolupant.

L'altra cara de la moneda són experiències, de signe més conservador, que busquen utilitzar les noves eines digitals per a oferir productes o serveis habituals, tot eludint la regulació actual i l'impacte fiscal de la seva activitat econòmica gràcies a l'enginyeria financera i a la tecnologia de les xarxes socials. Aquestes iniciatives volen compartir serveis i introduir-se en el mercat i, si bé són cada vegada més habituals i s'emparen sempre sota el principi positiu de la llibertat i el baix cost (compartir cotxe o casa, per exemple), són molt qüestionables, ja que competeixen amb el mercat tradicional amb el greuge afegit que n'hi ha que no contribueixen a l'erari públic.

Una altra alternativa d'economia col·laborativa de caràcter financer la trobem en la banca ètica, que té per objectiu la gestió de l'estalvi i l'oferta de productes financers amb un caràcter purament social, entre elles les cooperatives de serveis financers (com Coop57), en què els clients no prioritzen la rendibilitat econòmica, sinó la social, tot finançant projectes que enforteixin noves experiències d'ajuda mútua, com són els avals mancomunats personals sense necessitat de notaris, només amb la garantia de la confiança personal.

No oblidem tampoc les comunitats autofinançades (CAF), formades per grups de deu a trenta persones que estalvien conjuntament i que, amb els diners que recullen, ofereixen un accés ràpid i senzill a petits crèdits. Aquestes iniciatives estimulen l'estalvi, potencien la col·laboració comunitària i impulsen el retorn dels crèdits, tot generant devolucions que es reparteixen entre els socis. Les CAF són programes d'educació financera d'aprenentatge basat en la pràctica o *learning by doing* (que es pot traduir literalment com 'aprenem mentre fem') que permeten crear xarxes de suport entre els seus socis, que fomenten la confiança i el lideratge, i que faciliten l'accés a d'altres serveis, com assegurances, habitatge, etc. D'aquesta manera és com aconsegueixen la seva sostenibilitat sense fons externs.

3.3.4. *Altres propostes*

Cal destacar també altres iniciatives que passem a veure breument a continuació.

Economia del bé comú

L'economia del bé comú, defensada per l'economista austríac Christian Felber,²⁸ propugna, sense trencar amb la lògica econòmica del mercat actual, uns valors que assegurin l'èxit de les relacions i la felicitat de les persones. Proposa aplicar incentius que potenciïn la recerca del bé col·lectiu (confiança, cooperació, solidaritat i voluntat de compartir), tot buscant uns interessos no tant econòmics com d'utilitat i de participació en el benestar de tota la societat.

Aquesta opció promou una economia al servei de les persones i té per objectiu redistribuir la riquesa i evitar les desigualtats. Per aconseguir-ho, crea una sèrie d'indicadors que cal aplicar a l'empresa i que fan referència a la seva sostenibilitat ecològica, la seva participació en la justícia social, la seva promoció de la dignitat humana... Així es conforma un «balanç del bé comú» com a eina legalment vinculant. Entre d'altres mesures, l'economia del bé comú pretén canviar l'estructura salarial, amb una major igualtat entre els diferents nivells dins d'una mateixa empresa per tal de guanyar més equitat i reduir les diferències que avui tenim; diferències creixents que no es poden justificar ni pel grau de responsabilitat en les organitzacions, ni pel temps de dedicació i treball. En aquest tipus d'economia, es defensa que les desigualtats d'ingressos i de la riquesa s'han de limitar mitjançant el debat i per decisió democràtica, i es considera acceptable, com a màxim, deu vegades el salari mínim legal. També es valora la utilitat social dels productes o els serveis oferts, la participació i la de-

mocràcia interna dins de l'organització i el repartiment just de les càrregues de treball.

A casa nostra ja hi ha força experiències en marxa dins del marc de la petita i mitjana empresa que apliquen els criteris de l'economia del bé comú.

També han aparegut altres alternatives properes i similars, com l'economia civil (Zamagni) o l'economia de comunió (Focolars).

Minijobs o el repartiment del treball com a excusa

En un moment en què no hi ha feina per a tota la població, alguns proposen repartir el treball que hi ha. Aquest repartiment entronca amb la qüestió de les alternatives. El mateix Serge Latouche, un dels pares de la idea del decreixement, situa aquest repartiment dins aquest paradigma i dins la necessitat de revisar les nostres vides hiperproductives. És una qüestió a tenir en compte, i més quan es consolida la idea d'un atur ampli que esdevindrà estructural.

Ara bé, aquesta qüestió del repartiment acostuma a barrejar-se amb la proposta dels *minijobs* de caràcter totalment neoliberal i que no és pas cap alternativa. Aparentment, totes dues solucions tenen el mateix objectiu: compartir l'ocupació sense incrementar aquest bé escàs però, a l'hora de la veritat, els *minijobs* l'únic que fan és substituir uns llocs de treball per uns altres i mantenir permanentment la rotació de la mà d'obra sense consolidar aquests contractes laborals ni incrementar les plantilles existents. Avui ens trobem que el 80% dels treballa-

dors dels *minijobs* no aconsegueix passar a una ocupació estable i a jornada completa.

L'exemple pioner i més conegut d'aquesta experiència dels *minijobs* ha estat Alemanya. El procediment consisteix a implantar jornades de poques hores i salaris reduïts (uns 400 euros al mes). Aquest tipus de contractació es complementa amb un subsidi estatal que garanteix uns mínims ingressos a cada persona treballadora, la qual cosa facilita l'expansió d'aquesta pràctica dins del mercat laboral, ja que significa una reducció de despeses per a l'empresari, que veu indirectament finançats els costos de producció. Les condicions d'aquests contractes són precàries i no és clar que el resultat final sigui la dinamització del mercat laboral tal com es pretén, perquè aquests llocs de treball es caracteritzen per la més absoluta flexibilitat i temporalitat, per jornades parcials i salaris baixos, i no milloren la qualitat i la seguretat de la contractació. En un moment conjuntural aquesta pot arribar a ser una solució transitòria o provisional, però no s'hauria d'acceptar com a model permanent, ja que a la llarga genera una nova dualitat dins del mercat laboral.

Aquesta modalitat ha donat lloc a una praxi indesitjable: molts treballadors tenen contractes de jornada parcial pels quals cotitzen a la Seguretat Social i declaren impostos, però realitzen jornades senceres el complement de les quals cobren irregularment. Així s'agreuja de nou la discriminació i la vulneració dels drets entre la població més pobre, obligada a acceptar aquesta modalitat contractual amb les conseqüències que comporta, sobretot

pensant com els quedarà la jubilació a causa de la baixa cotització d'avui.

Emprenedoria o el perill de l'autoexplotació

En els darrers anys han aparegut polítiques públiques que han incentivat que les persones a l'atur, gràcies a la capitalització de la seva prestació o amb altres ajuts, iniciïn un negoci propi. Creiem que és necessària una certa prudència sobre aquesta opció. És veritat que en més d'una ocasió això pot representar una oportunitat per a sortir d'una situació difícil, però els resultats no sempre acaben essent positius. En el millor dels casos estem davant d'una simple autoocupació, ja que no es realitza cap contractació, i en el pitjor, davant d'una pura autoexplotació, perquè l'autònom treballa més de les vuit hores de la jornada habitual i la seva situació com a emprenedor mai no arriba a regularitzar-se del tot. La persona s'escarrassa durant un temps esperant els resultats positius de la inversió i treballant sense cap tipus de garantia ni xarxa de protecció. A això cal afegir-hi, a més, la dificultat d'aconseguir els crèdits necessaris per a impulsar qualsevol negoci en un moment en què la política bancària és molt restrictiva.

En el conjunt de les iniciatives d'emprenedoria, destaca el gran nombre de dones (un 38% del total d'emprenedors). La raó principal d'aquest fet no és la conciliació de la vida laboral i familiar, com tantes vegades hem sentit a dir, sinó la dificultat que tenen les dones per a trobar una feina, la qual cosa fa que sovint, després d'un període d'atur optin, com a única alternativa, per fer-se autònomes, encara que pocs

d'aquests projectes arriben a ser veritables empreses amb contractació de personal.

Sota el discurs de l'imperatiu de l'emprenedoria, potenciat tant per l'Estat com pel mateix mercat, s'amaga moltes vegades la incapacitat de revertir un model social que individualitza els riscos i les responsabilitats, fent a la persona no més autònoma (en el sentit ple de la paraula) sinó esclava d'un model d'èxit difícilment assolible.

3.4. A títol de conclusió. Podem anar més enllà del treball assalariat?

Tots els canvis socioeconòmics dels darrers anys ens porten a constatar una progressiva transformació del concepte del treball que evidencia que aquest ja no té capacitat per a evitar el risc que la persona caigui en l'exclusió i que, per tant, ha deixat de ser el mitjà que assegura els recursos necessaris per a una vida digna. El somni de la plena ocupació ja no és possible i es va configurant un altre model en què trobem nous actors (noves classes socials) que es relacionen d'una manera completament diferent. Se'ns planteja una nova dualitat definida, d'una banda, per la noció del treball lligat a un salari (*labour*), i de l'altra, per la concepció del treball (*work*) entès en un sentit genèric que no implica una relació contractual ni un intercanvi monetari. Segons la primera concepció, hauríem de defensar la plena ocupació, però ara per ara potser cal repensar i revaloritzar un altre tipus de treball centrat en la cura, la producció artística o cultural... No és clar quin d'aquests dos models

pot ser més viable en l'economia futura.

Alguns autors²⁹ afirmen que, en confondre el repartiment del treball amb el de l'ocupació, no hi ha possibilitat de justificar democràticament que l'únic accés a la seguretat i al benestar de la ciutadania sigui per mitjà de l'ocupació. No podem condicionar el dret a una renda que cobreixi els mínims vitals al dret a l'ocupació, quan el sistema capitalista no la pot garantir per a tothom, ni pot crear les condicions que allunyin la precarietat.

L'ocupació és un concepte dinàmic i variable en relació amb el procés personal i l'entorn social i territorial en què es desenvolupa. I per això no pot ser la via per a la integració de tota la ciutadania. En conseqüència, estem obligats a repensar moltes de les coses que fins avui han estat elements que han sostingut el nostre estat del benestar. La manca d'ocupació ens obliga a buscar alternatives al treball, que ha estat durant anys l'eix estructurant del nostre model socioeconòmic. És urgent innovar en la recerca de noves vies de participació, en la creació de xarxes i espais relacionals, amb la idea de fer i d'actuar pel benestar de la comunitat. Pensem, en definitiva, en noves opcions per a la integració de les persones en una societat que ha de ser més inclusiva, que ha de potenciar la capacitat de crear activitat, que ha de prioritzar les persones, i no el consum ni el benefici propi, per a la millora de la cohesió social.

La dicotomia entre els interessos del capital i el treball assalariat ha estat una constant històrica, i molts pensadors l'han posat de manifest. Aristòtil

parlava del treball assalariat com d'una esclavitud a temps parcial, perquè les persones que feien aquest contracte estaven desposseïdes i es veien forçades a acceptar el que se'ls proposava. El dret romà esmentava el contracte per obra (deia que una persona que sap fer coses arribarà a un acord amb una altra i li lliurarà un bé a canvi d'un preu) i el diferenciava del contracte en el mercat de treball, en què l'individu ven la seva pròpia capacitat de treball. Marx, un dels grans teòrics del capital, es va reafirmar en aquesta idea del treball assalariat com a esclavitud a temps parcial. D'altra banda, des de les opcions liberals, Adam Smith enalteix la figura del productor lliure, de l'artesà que anava a vendre els seus béns al mercat. I alhora, des de la llibertat republicana, pel que fa al treball assalariat del mercat capitalista, es considera que la persona ha estat desposseïda prèviament i que es veu obligada a abaixar el cap i a acceptar les condicions que l'empresari determina. Tot i que comporta limitacions als drets de l'individu i una submissió a l'arbitrarietat de qui contracta, aquest fet present al llarg de la història ha generat, en èpoques de bonança econòmica, el benestar de la classe treballadora. En definitiva, el problema no és la realització d'un contracte, que en principi podria ser la garantia d'un acord que cal complir per ambdues parts, sinó que la qüestió rau en les condicions en què es tanca aquest contracte i en les circumstàncies i la situació de la persona, que es veu obligada a acceptar unes determinades condicions, a vegades molt injustes.

És necessari pensar en altres opcions de treball que no sigui productiu, com són la participació de la ciutada-

nia en la cosa pública, l'acció solidària o el treball en la comunitat, que poden ser motors de canvi, factors de cohesió social, generadors de competències i de nous models d'activitat que arribin a convertir-se en noves vies de subsistència i en veritables alternatives al treball remunerat. L'existència d'aquesta realitat fonamentada en la ciutadania activa implica la necessitat que l'Estat garanteixi a tot ciutadà el dret a la cobertura dels mínims vitals.

Segons la proposta de Guy Standing,³⁰ també des del *precariat* com a nova classe emergent i subjecte polític, es pot començar a promoure la transformació de la societat amb cinc principis de justícia social: unes polítiques diferenciades a favor dels grups més vulnerables —seguint la lògica de justícia de Rawls—; la regulació no solament dels treballadors, sinó també dels «rics ociosos»; l'enfortiment dels drets i el minvament del poder de la discrecionalitat i de la beneficència; treball digne i satisfactori en tots els sentits, no solament remunerat, i contenció ecològica.³¹

Altres autors ja han vaticinat l'arribada d'una nova economia que qualifiquen com a social i que és entesa com aquella que està al servei de les persones. Així, Jeremy Rifkin³² va pronosticar, a partir dels processos de tecnificació i robotització, el pas a una nova etapa de la història humana amb un contingent d'aturats i infraocupats cada dia més alt, i en la qual el treball ja no existiria per a una àmplia majoria de la població. Parlava de l'era del postmercat, en què seria necessari pensar en formes alternatives al treball tradicional i en noves maneres de disposar dels recursos i repartir-los.

Arribem al final d'aquest document en què hem intentat oferir una visió de les grans transformacions que al llarg dels darrers anys hem patit a causa de la crisi, però sobretot a causa del model econòmic, d'un capitalisme financer i globalitzat que ha desballestat el mercat laboral i que ha sotmès una gran part de la població a situacions de pèrdua dels drets més elementals, amb la manca dels recursos necessaris per a viure dignament i amb la més gran desigualtat de tots els temps.

Davant d'aquest escenari de precarització, vulnerabilitat i empobriment de les classes mitjanes, ple de contradiccions que fa uns anys ningú no es podia imaginar, se'ns plantegen uns reptes difícils, alguns dels quals hem apuntat en aquest quadern, per tal de transformar el món del treball en l'horitzó de la justícia social. Tenim el convenciment que només amb un canvi profund del model socioeconòmic que prioritzi el bé col·lectiu, un estat del benestar potent que inverteixi per garantir els drets de la ciutadania i el desenvolupament integral de cada persona, i unes polítiques fiscals que promoguin una societat més coresponsable i equitativa, podrem vèncer els obstacles que avui marginen una bona part de la població.

Al llarg d'aquestes pàgines hem parlat d'una altra economia: col·laborativa, solidària, participativa, social, ètica, del bé comú... I en aquest sentit hem apuntat experiències que han

canviat determinades realitats. Però manca fer un pas més que possibiliti que aquestes iniciatives, realitzades a petita escala, amb grups reduïts, en territoris delimitats i amb recursos escassos, facin un salt per a tenir la capacitat de modificar les relacions socials i de conduir-nos a una societat nova en què el treball, entès d'una manera molt més àmplia amb les diferents modalitats que s'han esmentat, sigui patrimoni de tothom, en què cada ciutadà i ciutadana se senti membre actiu i agent de canvi en la comunitat a què pertany, i en què, al mateix temps, es permeti als individus desenvolupar-se i compartir la riquesa dels valors personals i socials, fruit de la cooperació, la participació i l'esforç de tothom.

Conseqüentment, cal exigir aquests mínims necessaris perquè tota la ciutadania tingui assegurats uns ingressos mínims per a una vida digna i activa. I després, a poc a poc, hem d'anar descobrint aquestes alternatives que ens portaran a la societat que desitgem. Ignacio Ellacuría ens instava a «revertir la història, subvertir-la i llançar-la en una altra direcció», a «superar la civilització del capital», a «guarir la civilització malalta»... Per això, aferrant-nos a les seves paraules, creiem que aquest text no apunta pas a la utopia, sinó més aviat a una *eutopia* justa i realitzable que passa per la reconstrucció de la cohesió social i l'edificació d'una nova identitat de classe adaptada als temps —infaustos potser— que ens ha tocat viure.

1. INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (4t trimestre 2015). *Encuesta de Población Activa* (EPA).
2. Recordem que els aturats de llarga durada són aquells que porten a l'atur més d'un any.
3. PAGÈS, Eulàlia; LOZA, Xavier (2004). *Infància, un futur hipotecat?*, Barcelona: Cristianisme i Justícia, Papers núm. 225.
4. Vegeu: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tesov110>
5. En el 2013 aquesta bretxa se situava en gairebé un 20% en el cas espanyol. Font: Eurostat (http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/140319_gpg_es.pdf).
6. DIVERSOS AUTORS. *Informe social 2014. Desigualtats i exclusió social a Catalunya*, Barcelona: Fundació Campalans, Col·lecció Informes, núm. 8.
7. COSCUBIELA, Joan; ROJO, Eduardo (2012). *Treinta años de reformas laborales en España*, Barcelona: Cristianisme i Justícia, Colección virtual, núm. 2.
LÓPEZ, Julia (2013). *Injusticia i ineficàcia. Una anàlisi crítica de la reforma laboral 2012*, Barcelona: Cristianisme i Justícia, Col·lecció virtual, núm. 4.
(<http://www.cristianismeijusticia.net/virtual>).
8. Més dades sobre l'impacte de la reforma del 2012 a OCDE (2013). *Estudio de la OCDE sobre la reforma laboral 2012 en España. Una evaluación preliminar*.
9. FUNDACIÓ FOESSA (2014). *VII informe FOESSA sobre l'exclusió i el desenvolupament social a l'Estat espanyol*.
10. INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2014). *Encuesta de Condiciones de Vida* (ECV).
11. Recollim algunes de les reflexions que es van exposar en les jornades organitzades per Ivàlua, en què es qüestionaven les polítiques actuals d'ocupació per la manca d'efectivitat i pel fet que no estaven prou relacionades amb les polítiques educatives i amb les mesures per a la millora de les variables socioeconòmiques de la família. *Els joves ni-ni. Com evitar una generació perduda?*, Jornades Internacionals, Barcelona, 2013, Institut Català d'Avaluació de Politiques Públiques (Ivàlua).
12. Informe OCDE (2015). *Competencias más allá de la escuela*.
13. Informe UGT (2011). *Sobre els ni-nis a Catalunya*.
14. Estratègia *Europa 2020* de la Unió Europea. Més informació a http://ec.europa.eu/europe2020/index_es.htm
15. El Pla Prepara, de 624 euros al mes, o la renda activa d'inserció (RAI), per a aturats de llarga durada.
16. COMISSIÓ EUROPEA (2013). *Proyecto de informe sobre el empleo. Comunicación de la Comisión sobre el estudio prospectivo anual sobre el crecimiento de 2014*.
17. Article 41 de la Constitució espanyola: «Los poderes públicos mantendrán un régimen público de Seguridad Social para todos los ciudadanos, que garantice la asistencia y prestaciones sociales suficientes ante situaciones de necesidad, especialmente en caso de desempleo. La asistencia y prestaciones complementarias serán libres.»
18. Article 24.3 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya: «Les persones o les famílies que es troben en situació de pobresa tenen dret a accedir a una renda garantida de ciutadania que els asseguri els mínims d'una vida digna, d'acord amb les condicions que legalment s'estableixen.»
19. En aquest sentit, mereixeria una atenció especial la política de rendes mínimes del Govern basc, segurament la més avançada de tot l'Estat.
20. Llei 10/1997, de la renda mínima d'inserció. Cal recordar, però, que anteriorment un decret del 1990, el Decret 144/1990, de 28 de maig, va establir el Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció, conegut popularment com PIRMI.
21. Decret de 27 de juliol de 2011.
22. VEGEU nota 18.
23. Dels aproximadament 400 euros actuals es passaria a uns 600 euros, i aquesta quantitat

- s'incrementaria força per cada membre de la unitat familiar.
24. Més informació sobre aquesta renda a <http://www.redrentabasica.org/>
 25. Es pot trobar una ampliació d'aquesta idea, exposada per David Casassas en el nostre seminari social, a «Llibertat republicana i precarietat: vides pròpies sota amenaça», dins *Precarietat: la nova servitud*. Eines, núm. 24 (2015).
 26. CONFEDERACIÓN EMPRESARIAL ESPAÑOLA DE ECONOMÍA SOCIAL (CEPES) (setembre del 2011). *El impacto socioeconómico de las entidades de economía social. Identificación, medición y valoración de los efectos vinculados a los principios de actuación de las empresas de la economía*.
 27. RUSIÑOL, Pere (març del 2015). «El consumidor rebelde también llega a la banca», *Alternativas Económicas*, núm. 23.
 28. FELBER, Christian (2014). *L'economia del bé comú*. Barcelona: Miret Editorial.
 29. SABARIEGOS DÍAZ, José (2011). *El concepto del trabajo en la economía actual. Desde el pacto social a la precariedad y las distintas reformas laborales*. Universidad de Alicante.
 30. STANDING, Guy (2013). *El precariado. Una nueva clase social*. Barcelona: Pasado y Presente.
 31. MARTÍNEZ GUZMÁN, Vicent (març del 2015). *Precariat*, «Blog Cristianisme i Justícia» (<http://blog.cristianismeijusticia.net/?p=12031&lang=ca>).
 32. JEREMY RIFKIN (2010). *El fin del trabajo*. Barcelona: Paidós Ibérica.

QÜESTIONS PER A LA REFLEXIÓ

1. En la introducció d'aquest quadern s'afirma que estem patint una crisi estructural del treball provocada per factors molt diversos (globalització, deslocalització, implementació de processos tecnològics i robotització...). Hi estàs d'acord? Quin d'aquests factors creus que ha tingut un pes més important?
2. En quin sentit és creïble el discurs oficial que afirma que la reforma laboral ha ajudat a reduir la taxa d'atur? Creus realment que aquesta reforma o d'altres que s'anuncien com a pendents milloraran l'ocupabilitat i les condicions laborals de les persones treballadores?
3. En relació amb el paper dels sindicats, el quadern parla de la necessitat (per part del sindicalisme) de configurar un nou model que s'adapti a la situació de treball atomitzat i precaritzat dels nostres dies. Què hauria de canviar en l'actual model sindical per a poder respondre a la situació de crisi i precarietat?
4. En el quadern es descriu el *precariat* com una nova classe social. Estàs d'acord amb la descripció que se'n fa? Tens consciència en el teu entorn de gent que visqui segons la definició d'aquest fenomen? Quines situacions de vulnerabilitat observes en les seves condicions de vida? Tenen aquestes persones consciència de classe?
5. A propòsit del paper de les prestacions socials, el quadern conclou que l'actual sistema d'ajudes és insuficient donada la situació en què es troben moltes persones i famílies. Fins a quin punt creus necessària la implementació de noves prestacions com la renda garantida de ciutadania o la renda bàsica universal? Quina de totes dues creus que podria respondre més adequadament a una situació de desprotecció com l'actual?
6. Pel que fa a les noves formes de treball, quina de les propostes que concreta el quadern veus més realista i més factible? Coneixes alguna ex-

periència pràctica en què s'hagin portat a terme aquest tipus de propostes? Amb quins resultats?

7. Creus que en el futur arribarem a una consideració del treball més àmplia que la del que anomenem «treball assalariat»? Quines conseqüències podria tenir això sobre la nostra manera de viure?

Cristianisme i Justícia (Fundació Lluís Espinal) és un Centre d'Estudis promogut per la Companyia de Jesús de Catalunya. Agrupa un equip de professors universitaris i especialistes en teologia i en diverses ciències socials i humanes interessats pel cada cop més indispensable diàleg fe-cultura-justícia

La col·lecció *Cristianisme i Justícia* presenta algunes de les reflexions dels seminaris de l'equip del Centre o alguns dels treballs dels seus membres i col·laboradors.

174. J. I. GONZÁLEZ FAUS, "Ja hi vaig, Senyor". Contemplatius en la relació - 175. J. BOTEY, Capellans obrers. Compromís de l'Església amb el món obrer - 176. L. RAMÓN, Dones en peu de vetlla - 177. J. I. GONZÁLEZ FAUS, El naufragi de l'esquerra - 178. F. J. VITORIA, Vents de canvi - 179. J. ALONSO, El diàleg de la vida quotidiana - 180. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Unicitat de Déu, pluralitat de místiques - 181. J. LAGUNA, Ai de vosaltres...! Distopies evangèliques - 182. V. CODINA, Fa 50 anys va haver-hi un Concili - 183. A. BLANCH, Lleó Tolstoi, un profeta polític i evangèlic - 184. J. F. MÀRIA, E. DEVUYST, Les mines del rei Leopold - 185. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Una Església nova per a un món nou - 186. O. MATEOS, J. SANZ, Canvi d'època, canvi de rumb? - 187. S. HERRERA, Atrapades als límits: dones, migracions i violència sexual - 188. A. CALDERÓN, L. SOLS, Europa, en la cruïlla - 189. J. CARRERA, La revolució de cada dia - 190. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Déu? - 191. J. SOLS LUCIA, Les raons d'Ellacuría - 192. X. ALEGRE, J. I. GONZÁLEZ FAUS, J. MARTÍNEZ GORDO, A. TORRES QUEIRUGA, Refer la vida. Divorci, acollida i comunió - 193. O. MATEOS, De la «tragèdia» al «miracle»? - 194. CRISTIANISME I JUSTÍCIA, La causa dels pobres, causa de Déu - 195. J. LAGUNA, Trepitjar la lluna. Escatologia i política - 196. M. GONZÁLEZ MARTÍN, De l'hostilitat a l'hospitalitat - 197. J. FLAQUER, Islam. La mitja lluna... creixent - 198. CRISTIANISME I JUSTÍCIA, TERESA CRESPO (ed.), El treball: present i futur, entre la creixent precarització i la ineludible necessitat de repensar-lo

Els títols d'aquesta col·lecció es poden descarregar d'internet:
www.cristianismeijusticia.net/quaderns

N. 198, març 2016

La Fundació envia gratuïtament els quaderns CJ a tothom que
els sol·licita. Si desitgeu rebre'ls demaneu-los a:

Cristianisme i Justícia
Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

cristianismeijusticia

cijusticia

fespinal89